УДК 343.915
https://doi.org/10.34142/23121661.2025.41.13
orcid.org 0000-0002-5975-0442
© Постригань Т.Л., 2025
orcid.org 0000-0003-2509-865X
© Головань Т.Г., 2025

Т.Л. Постригань, Т.Г. Головань

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОГРАМИ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ ЗА УЧАСТЮ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЯКІ Є ПІДОЗРЮВАНИМИ, ОБВИНУВАЧЕНИМИ У ВЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

T. Postryhan, T. Holovan

SPECIFIC ISSUES OF LEGAL REGULATION OF RESTORATIVE JUSTICE PROGRAMS WITH THE PARTICIPATION OF MINORS WHO ARE SUSPECTS ACCUSED OF COMMITTING A CRIMINAL OFFENSE

Анотація. У статті розкрито важливі правові аспекти реалізації програми відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення, що відбувається на основі системи надання безоплатної правової допомоги.

Автори проаналізували міжнародні документи, зокрема Рекомендацію CM/Rec(2018)8 та Рекомендацію № R(99)19 Ради Європи, Закон України «Про медіацію», Порядок реалізації пілотного проекту. «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, підозрюваних або обвинувачених у вчиненні кримінального правопорушення» та дослідження науковців з державно-правове регулювання відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними чи обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення.

Автори досягли поставленої мети, з'ясували окремі питання правового регулювання відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення, зокрема такого як медіація, надали рекомендації щодо застосування процедури медіації та її правового характеру. регулювання. Визначено підстави та порядок застосування процедури медіації, порядок складання доручення, договору та угоди зі сторонами медіації.

За результатами дослідження авторами запропоновано законодавчо визначити поняття «комедія», зокрема, у Порядку реалізації пілотного проекту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими». про вчинення кримінального правопорушення». З метою формування єдиної практики використання такого виду медіації, як комедія, автори рекомендували у разі множинності учасників медіації – неповнолітніх оформляти довіреності одночасно на двох медіаторів. При цьому в довіреності повинні бути вказані всі неповнолітні особи – учасники медіації, у такому випадку медіатори підписують договір з усіма учасниками медіації та угоди окремо між кожною неповнолітньою особою та потерпілим.

Ключові слова: програма відновного правосуддя, медіація, кримінальне правопорушення, система надання безоплатної правничої допомоги, неповнолітній, потерпілий, слідчий, доручення, договір, угода за результатами медіації.

Abstract. The article is devoted to current issues of legal regulation of the restorative justice program with the participation of minors who are suspects accused of committing a criminal offense. The article reveals important legal aspects of implementing a restorative justice program with the participation of minors who are suspects accused of committing a criminal offense, which takes place on the basis of a system of providing free legal aid.

The authors analyzed international instruments, in particular, Recommendation CM/Rec(2018)8 and Recommendation No. R(99)19 of the Council of Europe, the Law of Ukraine "On Mediation", the Procedure for the Implementation of the Pilot Project "Restorative Justice Program with the Participation of Minors Suspected or Accused of Committing a Criminal Offense" and research by scholars on the state legal regulation of restorative justice with the participation of minors who are suspects or accused of committing a criminal offense.

The authors achieved the goal, clarified certain issues of legal regulation of restorative justice with the participation of minors who are suspects, accused of committing a criminal offense, in particular, such as mediation, provided recommendations on the application of the mediation procedure and its legal regulation. The authors determined the grounds and procedure for applying the mediation procedure, the procedure for drawing up a mandate, contract and agreements with the parties to mediation.

According to the results of the study, the authors proposed to define the concept of "comedy" in the legislation, in particular, in the Procedure for the implementation of the pilot project "Restorative justice program with the participation of minors who are suspects, accused of committing a criminal offense". In order to form a unified practice of using this type of mediation as comedy, the authors recommended that in the case of a plurality of participants in the mediation minors, issue a power of attorney simultaneously to two mediators. In this case, the power of attorney should include all minors - participants in the mediation, in which case, the mediators sign a contract with all participants in the mediation and agreements separately between each minor and the victim.

Keywords: restorative justice program, mediation, criminal offense, free legal aid system, minor, victim, investigator, mandate, contract, agreement based on the results of mediation.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження теми відновного правосуддя за участю неповнолітніх зумовлена сучасними викликами у сфері кримінальної юстиції, необхідністю її гуманізації та приведення у відповідність до міжнародних стандартів. Рекомендації Ради Європи (CM/Rec(2018)8, R (99) 19)

підкреслюють важливість застосування відновних підходів, які сприяють зменшенню рівня рецидиву, ресоціалізації правопорушників та захисту прав потерпілих. Водночас законодавство України, зокрема Закон України «Про медіацію» та новий Порядок реалізації пілотного проєкту, свідчить про поступове впровадження механізмів відновного правосуддя, проте залишаються прогалини, зокрема щодо застосування комедіації, порядку оформлення угод та взаємодії між суб'єктами процесу. Практичне впровадження відновного правосуддя вимагає комплексного міждисциплінарного підходу, який охоплює правові, психологічні та соціальні аспекти. Залучення фахівців із пробації, соціальних служб, адвокатів та медіаторів є важливим для розроблення єдиних стандартів медіації у справах неповнолітніх. Таким чином, дослідження цієї теми є необхідним для вдосконалення механізмів реалізації відновного правосуддя, усунення законодавчих прогалин та забезпечення прав як неповнолітніх правопорушників, так і потерпілих.

Аналіз останніх досліджень. В Україні проблеми впровадження та застосування відновного правосуддя досліджували В. Землянська [1], С. Закірова [2], А. Мурзановська [3], О. Головко [4] та інші вчені. Окремі правові аспекти відновного правосуддя, видів медіації розглядали такі науковці: Н. Крестовська [12], О. Маркова [13], Л. Романадзе [12], К. Стриєк [13], І.Федорич [13]. Проте комплексні дослідження зазначеної тематики не проводились, а умови сьогодення зумовлюють необхідність наукового підходу до обгрунтування окремих аспектів даного питання.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Метою статті є уточнення окремих питань правового регулювання відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення, зокрема, таких як комедіація, надання рекомендацій щодо застосування процедури комедіації та її правового регулювання. Для досягнення мети авторами поставлено завдання визначити підстави та порядок застосування процедури комедіації, порядок оформлення доручення, договору та угод зі сторонами медіації.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до п. 5 Рекомендації CM/Rec (2018)8 Комітету міністрів державам-членам стосовно відновного правосуддя у кримінальних справах (Ухвалено Комітетом міністрів 3 жовтня 2018 року на 1326-му засіданні заступників міністрів) залежно від країни, у якій він використовується, і способу його використання відновне правосуддя можна назвати посередництвом жертва-правопорушник, пенал медіація, відновна конференція, сімейна групова конференція, кола вироків або миротворчі гуртки, серед ін. [5].

Вище вказана Рекомендація (2018)8 КМРЄ визначає такі ключові принципи відновного правосуддя: принцип участі зацікавлених сторін; принцип відшкодування шкоди, добровільність; діалог, заснований на обговоренні та

взаємоповазі; рівна увага до потреб та інтересів залучених у процес сторін; процесуальна справедливість; колективна угода, заснована на консенсусі; концентрація на відшкодуванні збитків, реінтеграції та досягненні взаємного розуміння; недопущення домінування [5].

Принципи медіації як форми відновного правосуддя визначено у Рекомендації NR (99) 19 Комітету міністрів Ради Європи державам - членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах:

1. Медіація у кримінальних справах повинна мати місце тільки тоді, коли всі сторони добровільно дійшли згоди з цього приводу. Сторони також можуть відмовитися від своєї згоди на будь-якому етапі проведення медіації;

2. Будь-які обговорення під час зустрічі мають конфіденційний характер та не можуть використовуватися в майбутньому, окрім випадків, коли наявна згода сторін;

3. Медіація у кримінальних справах має бути доступним заходом;

4. Медіація у кримінальних справах має бути допустимою на будь-якій стадії правосуддя;

5. Медіація є незалежною та автономною в рамках кримінальної юстиції [6].

Вперше в Україні пілотний проєкт програми відновлення був затверджений наказом Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України від 21.01.2019 року № 172/5/10 «Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення», за участі посередника [7].

З цього часу неповнолітні, які вчиняли крадіжки та грабежі (близько 80% від загальної кількості правопорушень), не могли взяти участь у проєкті, оскільки такі правопорушення стали кваліфікуватися як тяжкі злочини [7]. Участь у пілотному проєкті пропонувалася лише неповнолітньому підозрюваному. Можливість участі у програмі неповнолітнього у статусі обвинуваченого не була врегульована. Умови участі були обмежені класифікацією кримінального правопорушення (тільки кримінальні проступки і нетяжкі злочини), а також повторністю вчинення кримінального правопорушення неповнолітнім [7].

16 листопада 2021 року був прийнятий Закон України «Про медіацію» № 1875-IX, який набрав чинності 15.12.2021 року [8].

Згідно ст. 3 Закону України «Про медіацію» законодавством можуть передбачатися особливості проведення медіації в окремих категоріях конфліктів (спорів).

За наслідками введення в Україні воєнного стану, 03 березня 2022 року Верховною Радою України було прийнято Закон України № 2117-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» [9].

Аналізуючи здобутий досвід реалізації пілотного проєкту, система БПД, Міністерство юстиції України, Офіс Генерального прокурора та Міністерство внутрішніх справ України спільно визначили ряд важливих аспектів, які потребують змін та врахували їх при формуванні нової Програми відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення[11].

Наказом Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісом генерального прокурора від 22.07.2024 року №2176/5/501/176 затверджено Порядок реалізації пілотного проєкту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення» [10] (далі по тексту - Порядок), цим наказом від 22.07.2024 року наказ Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України від 21.01.2019 року № 172/5/10 «Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення», визнано таким, що втратив чинність».

09 вересня 2024 року розпочав реалізацію пілотний проєкт «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення» (далі по тексту – Програма). У межах реалізації пілотного проєкту проводиться медіація між потерпілим та неповнолітнім, який є підозрюваним, обвинуваченим у вчиненні кримінального правопорушення. Пілотний проєкт реалізується на базі системи надання безоплатної правничої допомоги [11].

В Координаційному центрі з надання правничої допомоги зазначають, що нова програма відновного правосуддя відповідає міжнародним рекомендаціям Ради Європи та ООН, які закріплюють рекомендацію або обов’язок держав застосовувати форми відновного правосуддя, змінюючи підхід до реакції на злочин та його наслідки з карального на гуманістичний [7].

Програма відновного правосуддя визначає, що «відновне правосуддя за цією програмою проводиться саме у формі медіації (за загальною світовою практикою відновне правосуддя може застосовуватися у формі сімейної конференції, посередництва, кола правосуддя, конференції жертв і правопорушників та інше)» [7].

Ця Програма поширюється також на осіб, які на момент прийняття рішення про застосування Програми досягли 18-річного віку. Умовою поширення Програми на осіб, які досягли 18 років, є вчинення ними кримінального правопорушення у неповнолітньому віці [10].

Проєкт, серед іншого, передбачає такі можливості як:

– брати участі у відновному правосудді не лише неповнолітнім, які вперше вчинили кримінальні проступки та нетяжкі злочини, а й тяжкі злочини

(неповнолітні, які підозрюються, обвинувачуються у вчиненні тяжких злочинів за кваліфікацією статей 185, 186 Кримінального кодексу України, що найчастіше вчиняються неповнолітніми, зможуть брати участь у програмі);

– залучати до двох медіаторів у разі участі двох або більше неповнолітніх, в тому числі якщо неповнолітньою особою є потерпіла сторона;

– визначати спільний механізм взаємодії між системою БПД та Державною установою «Центр пробації» для досягнення мети програми;

– залучати для реалізації мети програми психологів, за умови їх наявності, в порядку, визначеному Координаційним центром з надання правничої допомоги;

– збільшити кількість кримінальних проваджень, в яких під час досудового розслідування та судового розгляду будуть братися до уваги наслідки застосування відновного правосуддя поряд з дотриманням усіх вимог законодавства України про кримінальну відповідальність [7].

Слід зазначити, що у Законі України «Про медіацію» та в Порядку відсутнє поняття «комедіація».

Вчені вказують, що комедіація (групова, колективна), що проводиться кількома медіаторами [12, с. 129].

Маркова О. О. серед критеріїв класифікації видів медіації виділяє, серед інших, такі критерії як: «залежно від кількості медіаторів:

– медіація, що проводиться одним медіатором, комедіація (групова, колективна), що проводиться кількома медіаторами;

– залежно від технології, яка використовується під час проведення медіації:

– медіація, що проводиться за присутності обох сторін;

– шатл-медіація (човникова медіація), за якої процедура будується переважно з використанням індивідуальних зустрічей медіатора і сторін окремо, коли сторони знаходяться в різних приміщеннях, а медіатор ніби виконує функцію «човника» між сторонами, ведучи їхні переговори» [13].

Таким чином, множинність учасників – неповнолітніх може бути підставою для застосування такого виду медіації як комедіація. При цьому, комедіація може бути застосована у разі участі двох або більше неповнолітніх, в тому числі якщо неповнолітньою особою є потерпіла сторона.

На практиці, найчастіше, які вчиняються неповнолітніми, передбачені санкціями ч. 2 ст. 185, ч. 2 ст. 186, ч. 2 ст. 289 Кримінального кодексу України.

Проведення медіації забезпечують міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги, шляхом залучення медіатора, включеного до відповідного Реєстра [7].

Виникає ряд питань:

– поняття комедіації та підстави застосування, визначені законодавсявом;

– на якому етапі доцільно залучати комедіатора;

– на одного неповнолітнього чи на всіх, хто бере участь у Програмі, Центром видається доручення комедіатору. Відповідь на останнє питання впливає на порядок оформлення договору та угод за результатами домовленостей сторін.

Оскільки, на практиці виникають різні тлумачення цих питань, вважаємо, що ці питання повинні бути врегульовані в законодавстві, зокрема, в Порядку реалізації пілотного проєкту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення».

Центр приймає передані дізнавачем/слідчим/прокурором/ захисником /представником потерпілого у кримінальному провадженні (адвокатом) письмові згоди на участь у Програмі від неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого), його законного представника, потерпілого та його законного представника (за наявності), визначає медіатора з Реєстру, приймає рішення (наказ) про залучення медіатора і видає його доручення для надання послуг з медіації (очно або онлайн) [10].

В даний час формується практики залучення комедіаторів.

У випадку видачі доручення комедіатору на одного з кількох неповнолітніх, які беруть участь у Програмі, відбувається порушення принципу конфіденційності, передбаченого ст. 6 Закону України «Про медіацію». За ч. 1 ст. 6 Закону України «Про медіацію» для цілей цього Закону конфіденційною інформацією вважається вся інформація, яка стала відома під час підготовки до медіації та проведення медіації, зокрема про пропозицію та готовність сторін конфлікту (спору) до участі у медіації, факти та обставини, висловлені судження та пропозиції сторін медіації щодо врегулювання конфлікту (спору), зміст угоди за результатами медіації [6].

Тому, вважаємо, доручення повинно видаватися кожному медіатору на всіх учасників медіації. Комедіатори підписують договір з усіма учасниками медіації та угоди окремо між кожним неповнолітнім та потерпілим.

Оскільки медіатори повинні мати спеціалізацію у сфері відновного правосуддя, Центри залучають медіаторів з Реєстру медіаторів, які залучаються центрами з надання безоплатної правничої допомоги, з різних регіонів, тих, хто вже має спеціалізацію, отже актуальним є такі види медіації як онлайн медіація.

Вчені, зокрема, О. Маркова окремо виділяє онлайн медіацію як один із перспективних напрямів розвитку зазначеної примирної процедури. «Онлайн медіація розвивається в рамках ODR як окремого сегменту альтернативного вирішення спорів. Зазначена медіація проводиться дистанційно з використанням інтернету та дозволяє зекономити час і гроші сторін на її проведення,

здолати можливу відстань між сторонами та полегшити комунікацію. Поряд із цим у літературі висловлюються і деякі критичні думки з приводу зазначеної процедури, адже при її використанні втрачається емоційна взаємодія між медіатором і сторонами, можуть виникати бар'єри в комунікації тощо» [13].

Центр передає медіатору скановані копії доручення, згод неповнолітнього та потерпілого, їх законних представників, та інформацію щодо правової кваліфікації кримінального правопорушення та контактних даних неповнолітнього, його законного представника, захисника підозрюваного (обвинуваченого), потерпілого, за наявності його законного представника, представника у кримінальному провадженні (адвоката) [10].

Центр звертається до уповноваженого органу пробації з питань відвідування неповнолітнім та його законним представником органу пробації для складання соціально-психологічної характеристики неповнолітнього, яка може використовуватися в процесі медіації [10].

Медіатор, якого залучили дорученням:

– проводить підготовку до медіації; пропонує сторонам заповнити заяву про участь у Програмі за встановленою формою;

– протягом одного дня після заповнення заяв передає їх до Центру.

Центр, після отримання від медіатора заяв сторін на участь у Програмі, приймає рішення про застосування Програми [10].

«Медіатор під час підготовки до медіації, серед іншого, узгоджує порядок взаємодії з комедіатором під час підготовчих заходів і медіації (у випадку, якщо для проведення медіації між сторонами залучено двох медіаторів)» [14, с. 97].

На практиці, Центр залучає комедіатора на стадії закінчення підготовчих заходів та організації спільних зустрічей

Вважаємо, що у випадку множинності неповнолітніх, комедіатора повинні залучати одночасно з медіатором, тобто в такому випадку Центр залучає двох медіаторів, які працюють в комедіації.

Шатл-медіація є актуальною як раз при множинності учасників та застосуванні комедіації, особливо, коли потерпілий домовився про різні способи відшкодування шкоди окремо з кожним неповнолітнім.

Медіатори укладають зі сторонами договір про проведення медіації. Предметом договору є послуги з медіації - підготовчі заходи до медіації та проведення медіації у межах Порядку реалізації пілотного проєкту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення», з метою врегулювання питань, пов'язаних із кримінальним правопорушенням, а також задля запобігання виникненню конфлікту стосовно цих питань у майбутньому.

За результатами медіації сторони укладають угоди, в яких фіксуються домовленості сторін.

Угода за результатами медіації у межах Програми (далі – угода за результатами медіації) – угода, що фіксує результат домовленості між сторонами медіації у межах Програми у погодженій між ними письмовій формі з урахуванням вимог Закону України «Про медіацію», включно з домовленостями про відшкодування завданої шкоди та узгоджені учасниками медіації у межах Програми додаткові засоби ресоціалізації та розвитку неповнолітнього, який бере участь у Програмі [10].

Медіатор проводить медіацію та передає один примірник угоди за результатами медіації у межах Програми до Центру (не пізніше наступного робочого дня після укладання угоди) [10].

Центр, після отримання угоди за результатами медіації у межах Програми, готує інформацію щодо результатів участі неповнолітнього у Програмі та передає її дізнавачу/слідчому/прокуроку, захиснику [10].

Дізнавач/слідчий/прокурор долучають інформацію щодо результатів участі неповнолітнього у Програмі до кримінального провадження і враховують її при закінченні досудового розслідування [10].

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Вважаємо, що поняття «комедіація» повинно бути визначено в законодавстві, зокрема, в Порядку реалізації пілотного проєкту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення».

З метою формування єдиної практики застосування такого виду медіації як комедіація рекомендуємо у випадку множинності учасників медіації – неповнолітніх видавати доручення одночасно на двох медіаторів.

Доручення повинно містити всіх неповнолітніх – учасників медіації, в такому випадку, комедіатори підписують договір з усіма учасниками медіації та угоди окремо між кожним неповнолітнім та потерпілим.

Література

1. Землянська В. В. Відновне правосуддя в кримінальному процесі України : навч. посіб. Київ : Видав. Захаренко В. О., 2008. 200 с. **2.** Закірова С. Ювенальна юстиція в Україні: проблеми, перспективи. Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2734:yuvenalna-yustitsiya-v-ukrajini&catid=8&Itemid=350 **3.** Мурзановська А. В. Відновне правосуддя: окремі методологічні аспекти досліджень правового регулювання та практики застосування в Україні. Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 2. С. 288-291. **4.** Головко О. М. Право на інформацію щодо альтернативних методів вирішення спорів. Інформація і право. 2019. No1(28). С. 144-151. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/18_5.pdf. **5.** Рекомендація CM/Rec(2018)8 Комітету міністрів державам-членам стосовно відновного правосуддя у кримінальних справах (Ухвалено Комітетом міністрів 3 жовтня 2018 року на 1326-му засіданні заступників міністрів) https://www.probation.gov.ua/wp-content/uploads/2019/20188-

97.pdf. **6.** Про медіацію у кримінальних справах. Рекомендація Ради Європи № R(99)19 від 15 вересня 1999 р. Відновне правосуддя в Україні. Щоквартальний бюлетень. 2005. Спецвипуск. С. 53–56. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_828#Text. **7**. В Україні затверджено програму відновного правосуддя за участю неповнолітніх підозрюваних, обвинувачених. URL: https://legalaid.gov.ua/novyny/v-ukrayini-zatverdzheno-programu-vidnovnogo-pravosuddya-za-uchastyu-nepovnolitnih-pidozryuvanyh-obvynuvachenyh/. **8**. Про медіацію. Закон України від 16 листопада 2021 року № 1875-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text. **9.** Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство. Закон України від 03 березня 2022 року №2117-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text. **10**. Порядок реалізації пілотного проєкту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення», затверджений Наказом Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісом генерального прокурора від 22.07.2024 року №2176/5/501/176. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1116-24#Text. **11**. Початок пілотного проєкту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення». URL: https://legalaid.gov.ua/novyny/9-veresnya-pochatok-pilotnogo-proyektu-programa-vidnovnogo-pravosuddya-za-uchastyu-nepovnolitnih-yaki-ye-pidozryuvanymy-obvynuvachenymy-u-vchynenni-kryminalnogo-pravoporushennya/. **12**. Медіація у професійній діяльності юриста. Підручник. За редакцією Наталі Крестовської, Луїзи Романадзе. Одеса «Екологія» 2019 с. 129. **13**. Маркова О. О. Види та моделі медіації: проблемні аспекти застосування. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків 2023. **14**. Медіація у відновному правосудді за участю неповнолітніх: навчальний посібник/ укладачі: Н. Крестовська, К.Стриєк, І.Федорич за заг. ред. О.Калашник. – Київ: 2024. – 142 с.